vil helst være med i marken til høstarbejde, pløjning, roekørsel osv., for det er vilddrøjt — det er husgerning ikke.

Der kan ikke være tvivl om, at det lollandske *vilddrøjt* betyder „morsomt, dejligt, fuld af lyst", og det passer godt til ordet vild=lyst, gunst.

Så skulde sagen jo være klar. Men det er den ikke. Ovennævnte tredie Peder siger: Vilddrøjt, det er det, man gerne vil. Ja, der er den mulighed, at vild og vilje oprindelig er af samme rod. Et lollandsk ordsprog siger: Kærlighed er en *vilje*, den falder lige så godt på en l. som på en lilje (smlg. P. Syv nr. 3805). Kærlighed er altså vilje, godvilje, gunst, lyst, og det vil sige, at vild og vilje giver samme resultat: Verden er ikke redebon som en hore (P. L.) eller egensindig som en krakiler (P. S.), men fuld af lyst og dejlighed. Og det er den, og har altid været.

Nu vil jeg håbe, at en mere sprogkyndig enten vil bifalde min tolkning — eller slå den ned og give en forklaring med mening i. I begge tilfælde har jeg opnået formålet med denne artikel, nemlig at få opklaret, hvad det vil sige, at „Verden er vilje-dru".

Balthasar Christensen.

NIELS HEMMINGSENS DANSKE TILBAGEKALDELSE

I Carl S. Petersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie* I (1929) p. 316—318 skildres de forhandlinger i foråret 1576 der førte til at Niels Hemmingsen måtte tilbagekalde de calvinistiske ytringer om nadverens sakramente som han havde fremsat i *Syntagma institutionum christianarum* (1574). Det siges at denne tilbagekaldelse var på latin, og der tilføjes (p. 318): „Ogsaa paa Dansk maatte han udstede Erklæringen, fordi han havde gjort de samme Vildfarelser almentilgængelige i „Livsens Vej"." Det er formålet med nærværende undersøgelse at vise at denne sidste oplysning hos Carl S. Petersen savner tilstrækkelig hjemmel.

Ved en gennemlæsning af de samtidige kilder, d. e. Konsistoriums forhandlinger i året 1576[1], finder man overalt kun henvisninger til *Syntagma*, ikke til *Liffsens Vey*, og i den endelige, på latin affattede tilbagekaldelse som blev overrakt Frederik II[2] nævnes atter *Syntagma:* „Cum autem aliter in Syntagmate meo scripserim, juxta sententiam Caluini, de re Sacramentaria, quo Ecclesiæ nostræ offensæ sunt, et qvod cum hac præsenti confessione pugnat, id qvicquid est, in uniuersum reuoco, et hoc meo scripto reuocatum volo." Men her tales ikke om *Liffsens Vey*. Ganske visst skulle efter Carl S. Petersen denne bog motivere udstedelsen af en tilbagekaldelse på dansk, svarende til den latinske der fandt sin begrundelse i *Syntagma*. Men der fremgår af konsistorialforhandlingerne intet om at man havde i sinde at afkræve Niels Hemmingsen en erklæring på dansk, og en sådan fra 1576 er ikke bevaret. Man fristes derefter til at antage at Niels Hemmingsen i året 1576 overhovedet ikke har udstedt nogen tilbagekaldelse på dansk.

[1] trykt i Ny kirkehist. Saml. IV. 1867—68, p. 278—286. [2] Ny kirkehist. Saml. IV. 1867—68. p. 746—753.

Forsøger vi derfor at følge påstanden herom tilbage gennem tiden, ser vi for det første at Carl S. Petersen har hentet sin opfattelse fra P. Hansen. Han har skrevet hele afsnit af efter dennes litteraturhistorie, således redegørelsen for indholdet af *Liffsens Vey* og *Syntagma*[1], og vi genfinder omtrent ordret den ovenfor citerede meddelelse om erklæringen på dansk[2]. Går vi dernæst videre til de ældre almindelige fremstillinger fra det 19. århundrede, finder vi den samme efterretning hos N. M. Petersen[3] og L. N. Helveg[4]. Her finder vi desuden henvisninger til de benyttede kilder, nemlig Pontoppidans kirkehistorie og Resens krønike om Frederik II.

Hos Pontoppidan er der under året 1576 meddelt en redegørelse for stridighederne omkring Niels Hemmingsen[5], dokumenteret med to aktstykker. Det ene er revokationen på latin[6], det andet er en tysk oversættelse af en tilbagekaldelse på dansk, som Pontoppidan henfører til dette år. Men ligesom denne erklæring intet siger om *Liffsens Vey*, således nævner Pontoppidan heller ikke denne bog som udgangspunkt, men siger blot: „Nach diesem muste sich *Hemmingius* nochmahls beqvehmen, in Dänischer Sprache, den Ungelehrten zum Besten, seine Meinung, die sich *qvasi* geändert haben solte, durch folgendes Bekentniss an den Tag zu legen." Men sammenholder man ordlyden af denne bekendelse, som Pontoppidan aftrykker under 1576, med det brev på latin, dateret 19. december 1569, som Hemmingsen sendte til den sachsiske ortodoxe teolog Jacog Andreæ[7], ser man snart at den stemmer nøje overens med et afsnit i dette brev. Den danske erklæring af 1576 skulle altså være en simpel gentagelse af udtalelser fra 1569. Hermed synes *Liffsens Vey* — der udkom 1570 — definitivt at glide ud af billedet, og samtidig styrkes mistilliden til selve årstallet 1576.

Imidlertid har endnu en ældre kilde — Resens krønike om Frederik II — meddelelsen om en dansk erklæring 1576. Resen er øjensynlig Pontoppidans kilde. Han siger intet om *Liffsens Vey*, men aftrykker Hemmingsens danske bekendelse, der svarer nøje til det nævnte afsnit i brevet til Andreæ og til den tyske oversættelse hos Pontoppidan[8].

Beviset for at den ordlyd som Resen og Pontoppidan tillægger erklæringen af 1576 rettelig er at henføre til 1569 er givet af Joh. Grundtvig. Det er lykkedes ham at fremdrage en egenhændig bekendelse af Niels Hemmingsen på dansk, dateret 20. december 1569[9]. Denne erklæring er identisk med den der meddeles hos Resen og Pontoppidan under 1576, og der kan herefter ikke være tvivl om at disse to skribenter tager fejl.

[1] P. Hansen: Illustreret dansk Litteraturhistorie. 2. udg. I. 1902, p. 324—325, jvf. Carl S. Petersen p. 315. Oluf Friis: Den danske Litteraturs Historie. I. 1945. omtaler ikke nogen dansk erklæring fra 1576. [2] P. Hansen p. 326. [3] N. M. Petersen: Bidrag til den danske Literaturs Historie. 2. udg. III. 1868. p. 73. [4] Ludv. N. Helveg: Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen. 2. udg. I. 1857. p. 208—209. [5] Erich Pontoppidan: Annales Ecclesiæ Danicæ. III. 1747. p. 453—455. [6] Texten er dog ikke pålidelig, jvf. Ny kirkehist. Saml. IV. 1867—68. p. 746—753. [7] trykt hos Pontoppidan p. 426—427. [8] Peder Hansøn Resen: Kong Frederichs Den Andens Krønicke. 1680. p. 295. Derimod siges der intet udtrykkeligt om en erklæring på dansk hos Rasmus Vinding: Regia Academia Hauniensis. 1665. hvor det p. 77 blot hedder: „An. 1576. Sententiam suam de Coena Domini in Syntagmate expressam, edicto Regis, retractavit & revocavit." [9] Ny kirkehist. Saml. IV. 1867—68. p. 742—744.

Men Grundtvig drager ikke den fulde konsekvens af sin opdagelse; han tilføjer „at der her foreligger en ny hidtil ukjendt Oplysning til Hemmingsens Historie, nemlig den, at han ogsaa i 1569 har maattet afgive en offenlig Bekjendelse til Kongen om sin Nadverlære, medens man hidtil ... har antaget, at det dengang var blevet ved det Svar, Hemmingsen under 19de December gav Jacob Andreæ" — men han forsøger ikke at vække tvivl om hvorvidt en erklæring på dansk i det hele taget er blevet afgivet i 1576. Men dette må dog være den nødvendige konsekvens. Det dokument hvorpå Resen og Pontoppidan støtter sig stammer ubestrideligt fra 1569. I Konsistoriums forhandlinger 1576 tales kun om en erklæring med henblik på *Syntagma*, og som det bevarede dokument viser, blev denne erklæring affattet på latin. Derimod siges der intet om at man også ønskede en tilkendegivelse på dansk, og en sådan er ikke bevaret.

Før Niels Hemmingsens danske brev af 20. december 1569 blev fremdraget, måtte man ret naturligt anse oplysningerne hos Resen og Pontoppidan for rigtige, og ville man have en begrundelse for udstedelsen af en erklæring på modersmålet, når den latinske udelukkende henviste til *Syntagma*, så var det nærliggende at søge den i *Liffsens Vey*, der var Niels Hemmingsens eneste teologiske skrift på dansk. Men efter de nu foreliggende vidnesbyrd ser det altså ud til at der i 1576 overhovedet kun er udstedt en tilbagekaldelse på latin, ingen på dansk. Vi står — ganske visst — kun overfor et *argumentum e silentio*. Men vi må standse derved.

Allan Karker.